

УДК 342.533

**СУЧАСНИЙ ПАРЛАМЕНТАРИЗМ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ НА ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАДАХ**

Кузьменко О. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри права
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Григоренко Я. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: у статті проаналізовано питання впливу сучасного розвинутого парламентаризму на формування конституціоналізму на демократичних засадах. Наведено аргументацію щодо сучасного розвитку держави як соціального та політичного інституту у контексті обмежувального впливу права. Вказано на взаємозв'язок між конституцією, що здатна демократичним шляхом легітимувати правові норми, верховенством права, конституціоналізмом, демократією і парламентаризмом. На підставі викладеного резюмовано, що сучасний парламентаризм є запорукою формування конституціоналізму на демократичних засадах, створення необхідних умов для поступального розвитку правової державності із забезпеченням реалізації принципу верховенства права.

Ключові слова: парламентаризм, конституціоналізм, верховенство права, демократія.

Анотация: в статье проанализированы вопросы воздействия современного развитого парламентаризма на формирование конституционализма на демократических основах. Представлены аргументы относительно современного развития государства как социального и политического института в контексте ограничительного воздействия права. Указано на взаимосвязь между конституцией, способной демократическим путем легитимировать правовые нормы, верховенством права, конституционализмом, демократией и парламентаризмом. На основании изложенного резюмируется, что современный парламентаризм является залогом формирования конституционализма на демократических основах, создания необходимых условий для поступательного развития правовой государственности с обеспечением реализации принципа верховенства права.

Ключевые слова: парламентаризм, конституционализм, верховенство права, демократия.

Annotation: the article analyzes the issues of the influence of modern developed parliamentarism on the formation of constitutionalism on democratic foundations. Arguments are presented regarding the modern development of the state as a social and political institution in the context of the restrictive impact of law. It points to the relationship between a constitution that can legitimately legitimize legal norms, the rule of law, constitutionalism, democracy and parliamentarism. Based on the foregoing, it is summarized that modern parliamentarism is the key to the formation of constitutionalism on democratic foundations, creating the necessary conditions for the progressive development of legal statehood and ensuring the implementation of the rule of law.

Key words: parliamentarism, constitutionalism, rule of law, democracy.

Сучасні реалії державотворення свідчать про те, що держава як соціальний інститут, себе не вичерпала. Більше того, сфера державного впливу певним чином зростає. Звичайно, демократичні конституції у певній мірі обмежують державну владу та збільшують сферу впливу громадянського суспільства. До того ж, інтернаціоналізація сучасного життя, процеси глобалізації у світі, розвиток інформаційних технологій, формування системи міжнародної безпеки впливають на розуміння юрисдикційних повноважень держави, її кордони, сферу правового регулювання та інші атрибутивні якості держави. Але, незважаючи на це, сфера діяльності держави залишається доволі широкою, у тому числі й в аспекті взаємодії з людиною, суспільством, іншими державами, світовою спільнотою. Ю. О. Тихоміров правильно зазначає, що об'єктивний історичний погляд дозволяє упевнено констатувати, що пройдені століття підтвердили необхідність держави як явища суспільного життя. Незважаючи на погляди утопістів, анархістів, прогнози марксистів, держава не зникає зі світової арени. Навпаки, у ХХ столітті після Першої світової війни утворились незалежні держави, а після Другої світової війни відбулись перетворення соціально-політичної природи низки східноєвропейських держав. У Африці набувають незалежності колоніальні країни тощо [1, с. 12-13].

З огляду на це, у сучасній науці увага до держави як соціального, політичного та правового інституту не тільки не зменшується, а навпаки – дедалі зростає. Це пов'язано з тим, що як правильно зауважує М. М. Марченко, держава, будучи протягом всієї історії розвитку людства ключовим явищем та поняттям політичного життя, політичної теорії та практики різних країн, вона як інститут чи організація завжди відрізнялась від інших додержавних (що існували до неї) та недержавних (що існують поруч з нею) інститутів та організацій своїми

специфічними ознаками та якостями [2, с. 93]. Крім того, трансформаційні процеси у великій кількості сучасних держав (особливо постсоціалістичних), їх прагнення подолати дію рудиментів тоталітарного минулого, збудувати на власних теренах демократичну, правову, соціально спрямовану та в цілому ефективну державу, з розвиненими інститутами громадянського суспільства значно підсилюють актуальність вивчення питань, що пов'язані з конституційно-правовим впливом на сучасну державу. Унормування такого впливу є важливою як науково-теоретичною, так і суто практичною задачею, оскільки важливо з одного боку забезпечити державі певний простір дій для активного реформування різних сфер як державного, так і суспільного життя, а з іншого – потреба в оптимальному обмеженні державної влади, недопущення можливих проявів свавілля та посягання на права та свободи людини й громадянина, що у кінцевому випадку буде сприяти забезпеченню стабільності конституційного ладу. З цього приводу доволі чітку позицію займає Ф. В. Веніславський, який пише, що в умовах формування в Україні демократичної, правової держави особливою актуальністю набуває проблема забезпечення стабільності конституційного ладу і його засад. А оскільки змістом і визначальними складовими елементами конституційного ладу є найважливіші, фундаментальні положення, які визначають зміст і спрямованість усього конституційно-правового регулювання, конституційний принцип «Україна – правова держава», поза всяким сумнівом, також належить до його невід'ємних складників. Більше того, цей принцип є вихідним та базовим як для організації та функціонування всієї системи органів державної влади, так і для забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, зазначені правові категорії тісно переплітаються між собою та мають суттєвий взаємний вплив [3, с. 109]. У зв'язку з цим, у контексті належного правового впливу на державу важливого значення будуть займати дві базові конституційно-правові категорії, такі як конституціоналізм та сучасний парламентаризм.

Так, конституціоналізм як багатofакторне явище зайняв важливе місце в конституційно-правовій теорії та практиці сучасних демократичних держав. Він містить не тільки якісні конституційно-правові норми, але й їх утілення в реальних суспільних відносинах. І хоча історичний розвиток конституціоналізму на теренах України пройшов доволі довгий шлях та декілька великих етапів, проте в науці конституційного права розглядати конституціоналізм почали відносно нещодавно. Тож існує нагальна потреба в розробці усталених та чітких уявлень про це явище.

Під конституціоналізмом Є. І. Григоренко розуміє сукупність конституційно-правових норм та практику їх реалізації, конституційних ідей, доктрин, концепцій, традицій та звичаїв, рівень правосвідомості та правової культури, що у своїй єдності позитивно впливають на всі сфери суспільного та державного життя в державі, а також стримують державу у спробах зазіхати у сферу індивідуальної свободи людини [4, с. 18].

Розвиток конституціоналізму найсуттєвішим чином пов'язаний із конституцією. Це зумовлено тим, що саме вона, регулюючи найважливіші сфери суспільних відносин, закладає модель майбутнього розвитку держави та суспільства і створює умови для розвитку та функціонування конституціоналізму.

Однак не будь-яка конституція може позитивно впливати на його розвиток. Для цього конституційні приписи повинні бути демократичними за своєю суттю та реалізовуватися на практиці. Окрім цього, у конституції повинен бути закріплений належно гарантований широкий перелік прав і свобод людини та громадянина. Якщо конституція є фіктивною та недемократичною, не відповідає потребам гармонійного розвитку суспільства та не гарантує безпечного існування людини в державі та суспільстві, мову про наявність у такій державі конституціоналізму вести не можна. У зв'язку з цим, «слід Українській державі і українському суспільству зробити все можливе, щоб Конституція України була як юридичною конституцією, так і фактичною, і відійшла від позицій, що властиві фіктивним конституціям» [5, с. 38].

Проте конституціоналізм може існувати в державі, де відсутня писана конституція (як, наприклад, у Великобританії), але мають місце високий рівень правосвідомості та правової культури, усталені демократичні традиції, у тому числі потужні традиції парламентаризму. З цього приводу О. Скрипнюк пише, що виходячи вже із самого змісту процедури легітимзації правових норм, які згодом формують основу конституційного ладу і конституціоналізму в цілому, можна твердити про існування безпосереднього зв'язку між вимогою легітимного характеру права (ця вимога становить невід'ємну частину змісту принципу верховенства права) і становленням демократії [6, с. 16-17]. Вказана теза свідчить на користь існування чіткого взаємозв'язку між конституцією (вона легітиміє демократичним шляхом правові норми), верховенством права, конституціоналізмом, демократією і парламентаризмом.

У сучасному світі майже у всіх державах створені й функціонують парламенти (виключення становлять деякі держави мусульманського фундаменталізму). Це пов'язано з тим, що у структурі державного апарату справжній парламент відіграє дуже важливу роль та є суттєвим надбанням сучасного конституціоналізму. Безперечно, у кожній державі організація парламенту має свої особливості. Зокрема, конституційно-правовий статус парламенту в конкретній державі залежить від низки різноманітних факторів, наприклад, таких як історичні, культурні, економічні, політичні. На цей статус також впливають особливості системи поділу влади у відповідній країні, інші базові принципи конституційного ладу, форма правління, розвиток громадянського суспільства, наявність самоврядних традицій тощо.

У той же час, там де справжній парламентаризм, парламенти мають велику кількість спільних рис (виконують функцію представництва народу, виступають інструментом погодження позицій різних політичних сил та досягнення компромісу, створюють закони, розподіляють бюджет держави, встановлюють податки, визначають головні напрями державної політики як внутрішньої, так і міжнародної, беруть участь у формуванні інших органів державної влади, затверджують різних посадових осіб, виступають як майданчик для дискусій з найважливіших державних та суспільних проблем, здійснюють парламентський контроль, забезпечують притягнення до юридичної та політичної відповідальності інших вищих органів державної влади та посадових осіб тощо).

Такі органи мають різні назви, які, попри ту чи іншу мову, відбивають суть парламенту (терміни

«парламентаризм» та «парламент» походять від латинського слова «parlare» та французького слова «parler» – говорити та відбивають особливості органу, де говорять) – збір народних представників, уповноважених вирішувати доленосні питання (Парламент, Національна Рада, Народні збори, Всекитайські збори народних представників, Верховна Рада, Федеральні Збори, Союзні Збори, Альтинг, Асамблея, Конгрес, Генеральний конгрес, Генеральні кортеси, Кнесет, Меджліс, Сейм, Скупщина, Стортинг, Риксдаг тощо).

Стосовно парламентів, з огляду на найголовнішу їхню функцію – законодавчу, їх ще іменують законодавчими зборами, а також у деяких доктринальних джерелах – легіслатурами (від латинського слова «LEX», що в перекладі українською означає закон). Разом із тим, урахувавши, що законодавча функція сучасного парламенту не є єдиною, то все ж таки частіше ці органи іменують саме парламентами.

Крім того, з огляду на те, що серед функцій парламенту особливо виділяють також представницьку функцію, іноді в науковій юридичній та політологічній літературі їх називають представницькими установами, або народними чи національними представництвами. При цьому сутність справжнього парламенту полягає не в формальному представництві народу, а в діяльності, що спрямована на вираз та реалізацію справжніх інтересів народу. Це, у свою чергу, пред'являє особливі вимоги до відповідних виборчих систем, за допомогою яких відбувається формування складу парламенту, який повинен максимально чітко та точно відбивати склад суспільства, особливості його структуризації. Тільки в такому випадку народ може розглядати парламентарів (депутатів) як своїх справжніх представників.

Становлення парламентаризму відбувалось поступово, шляхом еволюції державного апарату, формування конституціоналізму, укріплення народовладдя, розвитку дієздатних, авторитетних та впливових інститутів громадянського суспільства, поетапної модернізації правової системи. Але шлях до парламентаризму починається з формування перших парламентів. Цей процес відбувався паралельно з розвитком державності, з переходом від абсолютних монархій до обмежених, або навіть до республіканської форми правління. У цьому випадку у структурі державного апарату відповідних країн з'являється орган влади, який формується народом, або народ бере певну участь у його формуванні. При цьому влада монарха або взагалі перестає існувати, або така влада суттєво обмежується парламентом, статус якого встановлюється в конституції. Протягом еволюції державності, розвитку прав людини, народовладдя та демократичних процедур парламенти починають відігравати все більш суттєву роль. У зв'язку з чим, поступово формується таке явище як парламентаризм.

У сучасних умовах розвитку демократичної, правової державності значення парламентаризму неухильно зростає. І це не є випадковим явищем, оскільки від його розвитку залежить просування країни в напрямі розбудови демократичної та правової держави [7, с. 199]. З огляду на це, можна навіть сучасний парламентаризм розглядати в аксіологічному аспекті як важливе надбання та значну соціальну цінність. Підхід до парламенту як до державної та суспільної цінності не може нівелюватися навіть з огляду на іманентно властиві йому недоліки (повільність ухвалення рішень, не завжди адекватне представництво всього народу).

Це пов'язано з тим, що без парламенту (навіть з його всіма недоліками) держава може перетворитися на справжню деспотію, а також з тим, що такі недоліки властиві й іншим органам державної влади, навіть у більших масштабах, а деякі недоліки є у той же час і перевагами. Наприклад, повільність ухвалення рішень може бути запорукою більш якісної підготовки таких рішень. Разом із тим, слід зазначити, що в межах концепції раціоналізованого парламентаризму відбувається делегування органам виконавчої влади деяких повноважень щодо врегулювання важливих сфер суспільного та державного життя, що вимагають оперативного упорядкування.

Наприклад, під час світової фінансово-економічної кризи, що негативним чином позначалася на національних економіках, у деяких державах більшість найважливіших заходів, спрямованих на оздоровлення економіки вживались не на підставі актів парламенту, а на підставі актів виконавчої влади. Але, можливість делегування законодавчої функції парламенту органам виконавчої влади може здійснюватися лише у певних умовах та на чітко встановлений проміжок часу. Наприклад, стаття 38 Конституції Французької Республіки встановлює, що Уряд може для виконання своєї програми звернутися до Парламенту про дозвіл протягом обмеженого терміну здійснювати шляхом ордонансів заходи, які зазвичай належать до сфери законодавства. Ордонанси ухвалюються Радою Міністрів після отримання висновку Державної Ради. Вони набувають чинності після їх опублікування, але втрачають чинність, якщо законопроект про їх затвердження не внесено до Парламенту до закінчення строку, встановленого законом про делегування повноважень. Їх може бути затверджено лише в тимчасовому порядку. До закінчення вищевказаного строку, ордонанси з питань, які належать до сфери законодавства, можуть бути змінені виключно законом.

Ще приклад. У Конституції Італійської Республіки стосовно цього існує чітке правило (стаття 7): здійснення законодавчої функції не може бути делеговано Уряду інакше, як з указівкою керівних принципів та критеріїв та тільки на обмежений час та за визначеними питаннями. Отже, існування таких обмежень свідчить про те, що наявність права делегувати ухвалення законів вищим органам виконавчої влади не призводить до девальвації парламенту у структурі державного апарату та зниження його ролі та авторитету у суспільстві, не призводить до перекидання системи поділу влади на гілки, де чільне місце належить законодавчій гілці влади.

На теренах багатьох сучасних держав демократичні самоврядні традиції існували за давніх часів, проте тільки з моменту проголошення прав людини, ухвалення демократичних конституцій з чітко прописаним значним статусом парламенту у системі поділу влади на гілки починається формуватися справжній парламентаризм. Це пов'язано з тим, що сам факт існування представницького органу не свідчить про те, що в державі має місце парламентаризм. Наприклад, за всі роки існування радянської влади існували різноманітні представницькі органи, але ідеї парламентаризму, так само, як і самого парламентаризму, у радянській державі не існувало. Так, у СРСР з 1936 року існувала Верховна Рада, а з 1988 року було створено З'їзд народних депутатів Радянського Союзу. Названі органи не були постійно діючими (депутати виконували свої функції на громадських засадах, а збирались на засідання на

невеликий часовий проміжок лише кілька разів на рік), але у той же час, мали владні повноваження, що фактично охоплювали як законодавчу, так і виконавчу владу.

Для того, щоб вести мову про наявність парламентаризму, необхідно не просте існування певного органу, а передусім щоб цей орган був авторитетним та впливовим, представляв увесь народ, його акти були найважливішими серед актів інших органів влади, а також щоб цей орган впливав на всі найважливіші сторони державного та суспільного життя як завдяки наданим йому повноваженням, так і завдяки його авторитету. З огляду на це, функціонування парламенту в системі поділу державної влади на гілки передбачає не тільки його автономне та особливе становище в порівнянні з іншими органами державної влади, але й взаємозв'язок та взаємодію з ними.

Зокрема, сучасний парламент має значні повноваження, які дозволяють йому формувати виконавчу владу, або принаймні певним чином впливати на її формування, може контролювати виконавчу владу та навіть відправляти уряд у відставку. До того ж, парламенти мають суттєві повноваження щодо впливу на судову гілку влади як за допомогою ухвалення законів передусім про статус судів та суддів, а також можуть впливати на кадрові питання у межах судової влади, наприклад, мають право на затвердження суддів. Разом із тим, у сучасних державах спостерігається і зворотній вплив різноманітних органів влади на функціонування парламентів. Наприклад, значний вплив на парламенти здійснюють органи конституційної юрисдикції, що можуть визнати закони як акти парламенту такими, що є не конституційними.

Крім цього, існування та розвиток парламентаризму невіддільно пов'язані з існуванням у тій чи іншій державі конституціоналізму. Саме конституціоналізм, що включає в себе сукупність конституційно-правових норм та практики їх реалізації, передових, гуманних та розумних конституційних ідей, доктрин, концепцій, традицій та звичаїв, високий рівень правосвідомості та правової культури як населення, так і парламентарів, позитивно впливає на всі сфери суспільного та державного життя в суспільстві та державі, у тому числі й на становлення та розвиток парламентаризму.

Дійсно, у декотрих країнах Африки існують органи влади, що юридично іменуються парламентами, але з огляду на низький рівень правової та загальної культури їхніх парламентарів та суспільства в цілому, на практиці вони парламентами не є, оскільки такі органи ні реальної влади, ні авторитету не мають. Фактично, вони надають юридичної сили тим рішенням, що було кулуарно ухвалено обмеженою кількістю осіб, які належать до місцевої еліти, або було ухвалено в інших більш розвинених державах.

Парламентаризм не тільки висуває особливі вимоги до ключових параметрів функціонування самого парламенту, але й тим самим суттєво впливає на реалізацію принципу поділу влади на гілки, як правило, наділяючи парламент серед інших загальнодержавних органів влади монополічним правом приймати закони та в такому випадку надаючи йому розуміння єдиного загальнодержавного органу законодавчої влади. Разом із тим, слід пам'ятати, що у конституціях деяких держав законодавча влада представлена парламентом та президентом держави (наприклад, Конституція Індії 1949 року та Конституція Греції 1975 року). У Великобританії парламент не тільки складається з двох палат – Палати лордів та Палати общин, але й з Королеви.

Наявність у тій чи іншій державі парламентаризму, а також роль, значення, особливості побудови та функціонування парламенту, взаємопов'язані з формою такої держави. Найсуттєвішим чином парламентаризм пов'язаний із формою правління та формою політичного режиму, трохи менше – з формою територіального (державного) устрою.

Так, обсяг повноважень парламенту щодо формування та контролю над урядом безпосередньо впливають на форму правління. У свою чергу, наявність справжнього парламентаризму – характерна риса демократичного політичного режиму. Федеративна форма територіального устрою в обов'язковому порядку вимагає двопалатної структури парламенту (бікамералізм).

Отже, парламентаризм – це такий устрій (побудова, функціонування) системи державної влади, при якому парламент займає особливе місце в державному механізмі, виступає, як правило, як єдиний загальнодержавний орган законодавчої влади та єдиний загальнонаціональний представницький орган, що має значний авторитет та найсуттєвіший вплив на всі сфери державного та суспільного життя в певній країні.

У свою чергу, узагальнено сучасний парламент можна розглядати як загальнодержавний постійно діючий, колегіальний вищий (єдиний) орган законодавчої влади, вищий представницький орган, що переважно обирається народом у межах відповідної виборчої системи з дотриманням демократичних процедур та діяльність якого спрямована на вирішення найважливіших питань державного, суспільного та міжнародного життя відповідної країни при безумовному домінуванні у межах його діяльності законодавчої функції.

Що стосується України, то формування парламенту відбувалось поступово з моменту набуття Україною статусу незалежної держави. Слід звернути увагу на те, що ні в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, ні в Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року Верховна Рада не була названа парламентом. Уперше термін «парламент» на законодавчому рівні було запроваджено пізніше, а саме 7 жовтня 1993 року в Законі України «Про назву, структуру і кількісний склад нового парламенту України». Це було пов'язано з тим, що радянська юридична та політична науки негативно ставились до вказаного терміну, застосовуючи його тільки до капіталістичного, буржуазного режиму. Тож на момент проголошення незалежності не всі науковці та представники політичної еліти мали чітке та позитивне ставлення до парламентаризму як окремого соціального, правового та політичного явища.

В Україні в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року особливо підкреслювалось, що від імені всього народу може виступати виключно Верховна Рада України, а в Конституції України прямо встановлювалось, що вона є єдиним органом законодавчої влади в Україні та є парламентом. Правову основу організації й діяльності Верховної Ради України становить Конституція України (перш за все розділ IV), Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, Закони України «Про статус народного

депутата України), «Про Регламент Верховної Ради України», «Про комітети Верховної Ради України», «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про державну службу», «Про засади запобігання і протидії корупції», «Про правила етичної поведінки», Кодекс законів про працю, Положення про порядок роботи з проектами законів, інших актів Верховної Ради України, Положення про помічника-консультанта народного депутата України, Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України, Положення про Апарат Верховної Ради України та ін.

Для розуміння особливостей статусу парламенту важливе значення мають також різноманітні рішення Конституційного Суду України.

Про те, що являє собою Верховна Рада України, безпосередньо зазначено у статті 75 Конституції України. Відповідно до цього припису, Верховна Рада України є парламентом та єдиним органом законодавчої влади в Україні. Це легальне визначення дає можливість дійти висновку, що Верховна Рада України в системі розподілу влади на гілки (стаття 6 Конституції) займає особливе місце, оскільки виступає в ролі єдиного органу, який уособлює в собі всю законодавчу владу. Таким чином, будь-яких інших органів у системі такої влади (вищих, нижчих та ін.), окрім Верховної Ради України, не існує.

Безперечно, і Президент України, і Кабінет Міністрів України мають певні повноваження та беруть участь у законодавчому процесі, проте тільки Верховна Рада України, як зазначається в Рішенні Конституційного Суду України від 17 жовтня 2002 року (справа щодо повноважності Верховної Ради України), має право приймати закони, а будь-який інший орган державної влади – ні. Реалізація права законодавчої ініціативи і права вето означає лише участь відповідних органів у здійсненні власне парламентської функції законотворчості.

Тож усі найважливіші питання державного та суспільного життя, повинні бути унормовані виключно актами, які приймає Верховна Рада України, – законами (у статті 92 Конституції України названі найважливіші питання, що визначаються виключно законами). Саме тому некоректно говорити про Верховну Раду України, що вона є вищим органом законодавчої влади, бо це є виявом радянської парадигми функціонування рад від «нижчих» до «вищих». У свою чергу, законодавча влада в Україні, на відміну від виконавчої, не являє собою вертикальну систему з наявною субординацією, а представлена єдиним органом – Верховною Радою України.

Також у статті 75 Конституції України наголошується на тому, що Верховна Рада України є парламентом. Це означає також те, що саме він єдиний загальнонаціональний представницький орган, який є першим серед рівних у структурі державної влади. Місце Верховної Ради України також визначається роллю парламентаризму в сучасних реаліях розвитку конституціоналізму в нашій державі.

У вищевказаному Рішенні Конституційний Суд України наголосив на тому, що Верховна Рада України визначена в статті 75 Конституції України парламентом – єдиним органом законодавчої влади в Україні. Як орган державної влади Верховна Рада України є колегіальним органом, який складається з чотирьохсот п'ятдесяти народних депутатів України. Повноваження Верховної Ради України реалізуються спільною діяльністю народних депутатів України на засіданнях Верховної Ради України під час її сесій. Визначення Верховної Ради України єдиним органом законодавчої влади означає, що жоден інший орган державної влади не уповноважений приймати закони. Верховна Рада України здійснює законодавчу владу самостійно, без участі інших органів.

Крім того, Конституційний Суд України у вказаному Рішенні підкреслив, що Верховна Рада України за своєю природою є представницьким органом державної влади, який, відповідно до частини 1 статті 76 Конституції України, складають чотириста п'ятдесят народних депутатів України – громадян України, обраних на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Формування шляхом прямих виборів і функціонування на засадах колегіальності забезпечують Верховній Раді України характер представницького органу.

До особливостей українського парламенту слід також віднести те, що він працює на постійній основі (депутати є професійними парламентарями, отримують заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та не можуть займатися іншою роботою) та є однопалатним.

Отже, єдиним однопалатним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України, що діє на постійній основі. На території України інших органів законодавчої влади не існує, тобто всі найважливіші питання регламентуються законами – актами Верховної Ради України. Крім цього, Верховна Рада України також визначається як парламент, тобто єдиний загальнонаціональний представницький орган. Іншими словами, Верховна Рада України, по-перше, повинна представляти весь Український народ, а по-друге, приймати закони та контролювати їх утілення в життя.

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 17 жовтня 2002 року дійшов висновку, що за Конституцією України Верховна Рада України як представницький орган державної влади – парламент – є єдиним органом законодавчої влади, який має колегіальний характер, складається з чотирьохсот п'ятдесяти народних депутатів України, обраних строком на п'ять років на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування і є повноважним за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Отже, сучасний парламентаризм є запорукою формування конституціоналізму на демократичних засадах, створення необхідних умов для поступового розвитку правової державності із забезпеченням реалізації принципу верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тихомиров Ю. А. Государство: монография / Ю. А. Тихомиров. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2013. – 320 с.
2. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. – Том 1. Теория государства. – М. : Изд-во «Зерцало», 1998 – 416 с.
3. Веніславський Ф. В. Забезпечення стабільності конституційного ладу як передумова становлення правової держави в Україні / Ф. В. Веніславський // Вісник Академії правових наук України. - № 3 (54). – 2008. - С. 109-115.

4. Григоренко Є. І. Конституція та засади конституційного ладу України у питаннях та відповідях : навчальний посібник / Є. І. Григоренко, О. С. Передерій. – Х. : ХУПС, 2010. – 172 с.
5. Конституційні засади сучасного державотворення : навч. посіб. у питаннях та відповідях / Т. Є. Кагановська, Є. І. Григоренко, Я. О. Григоренко, О. С. Передерій ; за ред. Т. Є. Кагановської. – Харків : Право, 2017. – 304 с.
6. Скрипнюк О. Верховенство права і демократія: концептуальні питання взаємозв'язку / О. Скрипнюк // Вісник Академії правових наук України. - № 2 (53). – 2008. - С. 13-23.
7. Держава у правовому вимірі : навч. посіб. у питаннях і відповідях / [Т. Є. Кагановська, Є. І. Григоренко, Я. О. Григоренко, О. С. Передерій ; за ред. Т. Є. Кагановської]. – Х. : Право, 2013. – 586 с.

УДК 130.2:316

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ЗЕРКАЛЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ОПРОСОВ

Евсеев А. П.,
научный консультант судьи
Конституционного Суда Украины,
г. Киев

Шестопал К. Е.,
студентка хозяйственно-правового факультета
Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков

Аннотация: в статье исследуется феномен гражданского общества. Акцентируется внимание на практической стороне вопроса. Осуществляется анализ результатов проведенного количественного исследования с использованием социологического метода. Ставится задача показать уровень развития гражданского общества на востоке Украины, а также дать практические рекомендации для его последующего развития. Делается вывод о природе гражданского общества как неотъемлемой составляющей демократического государства.

Ключевые слова: гражданское общество; метод социологического исследования; демократический переход; политическая активность; общественные объединения; активный гражданин.

Анотація: у статті досліджується феномен громадянського суспільства. Акцентується увага на практичній стороні питання. Здійснюється аналіз результатів проведеного кількісного дослідження з використанням соціологічного методу. Ставиться завдання показати рівень розвитку громадянського суспільства на сході України, а також дати практичні рекомендації щодо подальшого його розвитку. Робиться висновок про природу громадянського суспільства як невід'ємної складової демократичної держави.

Ключові слова: громадянське суспільство; метод соціологічного дослідження; демократичний перехід; політична активність; громадські об'єднання; активний громадянин.

Annotation: the phenomenon of civil society is investigated in the article. An attention is accented on practical side of question. An analysis of the results of the quantitative research using the sociological method is carried out. The goal is set to show a level of development of civil society in Ukraine and to give some practical recommendations for its following development. Conclusion is made about environment of civil society like essential part of democratic country.

Key words: civil society; method of sociological research; democratic transition; political activity; public associations; active citizen.

Постановка проблемы

Гражданское общество не раз становилось предметом изучения как зарубежных, так и отечественных ученых. В этой связи следует отметить работы С. С. Алексеева, П. Н. Любченко, В. С. Нерсесянца, А. В. Петришина, В. В. Речицкого, Ю. Н. Тодыки и многих других исследователей. Однако все они разграничивали гражданское общество и государство, невольно противопоставляя их друг другу. В результате гражданское общество и государство представляются как две противостоящие друг другу сущности, словно две вещи в разных карманах. По этой причине целью настоящей работы служит стремление выявить взаимосвязь и взаимозависимость гражданского общества и государства, а также нащупать те соединительные линии, по которым осуществляется взаимопроникновение этих двух политико-правовых феноменов, не нивелируя при этом их отличительные черты, которые, разумеется, присутствуют. Кроме того, представляется чрезвычайно плодотворной идея постепенного обогащения методологического арсенала современной государственно-правовой науки, прежде всего за счет внедрения новых методов научного поиска, среди которых важное место принадлежит социологическому методу.